

การจัดการความรู้เชิงพุทธ :
พุทธปัญญาเพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์อย่างยั่งยืน
**Buddhist Knowledge Management:
Buddhist Wisdom for Sustainable Human
Transformation**

อุทัย สติมัน

Uthai Satiman

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การจัดการความรู้ คือ กระบวนการในการสร้าง ประมวล เผยแพร่ และใช้สารสนเทศที่มีคุณค่าเพื่อใช้ในการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยมีเป้าหมายที่จะทำให้คนในองค์กรเกิดการเรียนรู้ สะสมความรู้ ตลอดจนสร้างความรู้ใหม่ อันเป็นทรัพย์สินที่มีค่าสำหรับการแข่งขัน ซึ่งปัจจุบันการจัดการความรู้ได้กลายเป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ขององค์กรต่าง ๆ มากมาย หากจะมองให้ไกลและลุ่มลึกกว่านั้น จะพบว่าองค์กรเก่าแก่ที่สุดของโลกองค์กรหนึ่ง ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนานั้น มีเครื่องมือและวิธีการจัดการความรู้อันยอดเยี่ยมดังจะเห็นได้จากการที่องค์กรได้ตั้งมั่นอย่างมั่นคงและยาวนานถึง ๒,๖๐๐ ปี แนวคิดการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดี ความงาม และความจริง เป็นความรู้ชั้นสูงที่ต้องการให้มนุษย์พันทุกซ์ โดยผ่านกระบวนการเครื่องมือ เช่น หลักปรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา วุฑฒิธรรม ๔ ปัญญา ๓ ภาวนา ๔ เป็นต้น จึงจัดว่าเป็นกระบวนการจัดการความรู้ชั้นสูงที่มุ่งปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์อย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

Abstract

Knowledge management is the process of formation, codification, spreading and the use of valuable information for efficient implementation by having the goal of letting organization staff learn and accumulate knowledge as well as create the new knowledge which is worthy of competition. At present, the knowledge management has become the strategy tool of various organizations. Considering in wider and deeper view, we will see that the oldest organization in the world called Buddhism has got the tools and means to greatly manage knowledge as its long time establishment of more than 2,600 years. The idea in managing knowledge in Buddhism is relevant to the virtues, beauties and truths which are the high level of knowledge that need man to be free from sorrows. The examples of such process of those tools and means are the principles of Paratoghosa, Yonisomanasikāra, Three Sikkhās, Vuḍḍhi-dhamma 4, Paññā 3, and Bhāvanā 3, etc., all of which are consisted in the process as the high level of knowledge management aiming to the true sustainable human transformation.

๑. บทนำ

โลกในปัจจุบันตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคนที่มีความสามารถในการสร้างความรู้ คือ ผู้กำลังร่ำรวย ความรู้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะยุคสังคมออนไลน์ เป็นยุคที่มีปริมาณข้อมูลมากกว่าที่คนใดคนหนึ่งจะรู้ได้หมด ในอดีตที่ผ่านมา เป็นเรื่องยากที่จะล้างเอาภูมิปัญญาและความรู้จากบรรดาผู้ทรงภูมิรู้ที่มีความหลงใหล และสนใจในเรื่องเดียวกันได้ แต่ทุกวันนี้เราสามารถค้นหาคนเหล่านี้ได้ง่ายมากขึ้น เพราะคนเหล่านี้เต็มใจที่จะแบ่งปันความรู้ความเชี่ยวชาญของตัวเองผ่านเว็บไซต์ บล็อกส่วนตัว ทวิตเตอร์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น เราสามารถเริ่มเข้าถึงและเข้าใจประสบการณ์ที่ผ่านการสั่งสมของผู้อื่น และนำมาเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของเราได้^๑ เนื่องจากความรู้แพร่กระจายและเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง^๒ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการข้อมูล หรือเพื่อกลั่นกรองข้อมูลให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

^๑เบลล์นิกา, เจมส์, บรรณาธิการ, แบรินต์, รอน, บรรณาธิการร่วม, **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์ แปล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ open worlds, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๑.

แนวคิดการจัดการความรู้ ในวิทยาการโลกปัจจุบัน ถูกพัฒนาขึ้นโดยมีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะทำให้คนในองค์กรเกิดการเรียนรู้ สะสมความรู้ ตลอดจนสร้างความรู้ใหม่ หรือนวัตกรรมอันเป็นทรัพย์สินที่มีค่ายิ่งสำหรับองค์กร การจัดการความรู้จึงได้กลายเป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ขององค์กรต่างๆ มากมาย ดังนั้น ความรู้จึงเป็นเรื่องของการทำความเชื่อให้ได้รับการพิสูจน์ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ และหลักของตรรกะ ทำให้ความเชื่อเป็นสิ่งถูกต้อง การใช้แนวคิดการจัดการความรู้เพียงเพื่อตอบสนองเป้าหมายของระบบทุนนิยมนั้น ทำให้แนวคิดดังกล่าวคับแคบ และถูกจำกัดให้เป็นเพียงพัฒนาการแนวคิดทฤษฎีการจัดการเท่านั้น แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว แนวคิดการจัดการความรู้ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดี ความงามและความจริง เช่น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นความรู้ขั้นสูงที่ต้องการให้มนุษย์พันทุกซ์ เป็นความรู้เกี่ยวกับความดีและการแสวงสัจธรรมของชีวิต^๓

ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนสังคมวิชาการกำลังให้ความสำคัญกับแนวคิดการจัดการความรู้ดังกล่าวอย่างกว้างขวาง หากจะมองให้ลุ่มลึกกว่านั้น จะพบว่าองค์กรที่เก่าแก่ที่สุดของโลกองค์กรหนึ่ง คือองค์กรที่เรียกว่าพระพุทธศาสนานั้น มีเครื่องมือและวิธีการจัดการความรู้อันยอดเยี่ยม ดังจะเห็นได้จากการที่องค์กรตั้งอยู่อย่างมั่นคงถึงปัจจุบันเป็นเวลาถึง ๒,๖๐๐ ปี นับตั้งแต่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่สำคัญยังคงเอกลักษณ์ที่เป็นแก่นไว้ได้อย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม นอกจากพุทธรัตนะ และธรรมรัตนะแล้ว สังฆรัตนะ คือ พระสงฆ์สาวกทั้งที่เป็นพระอริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ ก็สมควรแก่การยกย่องเช่นเดียวกัน เพราะท่านเหล่านั้นได้รักษาสืบทอดองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน การส่งผ่านซึ่งหลักธรรมคำสอนต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา จากชนรุ่นแล้วรุ่นเล่าจวบจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นพัฒนาการที่สำคัญของการจัดการความรู้ บทความนี้ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์แนวคิดพื้นฐานของการจัดการความรู้ ตลอดจนค้นหาเครื่องมือในการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้มุมมองใหม่ เกี่ยวกับแนวคิดการจัดการความรู้ อีกทั้งเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าว ให้สามารถขยายขอบเขตไปสู่การพัฒนาทั้งในระดับตนเอง องค์กร และสังคมต่อไป

^๓ ปิยนาด ประยูร, **Systems Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘).

๒. แนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการโลกปัจจุบัน

๒.๑ ความเป็นมาของการจัดการความรู้

แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ในวิทยาการโลกปัจจุบันได้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังมากกว่า ๒๐ ปี ในยุคแรกเกิดขึ้นโดยมีแนวคิดที่ความรู้เป็นสิ่งที่สามารถบริหารจัดการได้โดยอาศัยการจัดการที่มีระบบ มีโครงสร้างตายตัว และมีการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของมนุษย์ ยุคต่อมา อิคุจิโร โนนากะ และทาคุชิ^๔ ได้ศึกษาและทำการจำแนกความรู้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความรู้ฝังลึก (Tacit) และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit) โดยมีโมเดล “SECI Knowledge Conversion” เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการสร้างและการขยายองค์ความรู้ในองค์กร^๕ อันประกอบด้วย

๑. การขัดเกลาทางสังคม : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ฝังลึก (socialization: tacit to tacit)

๒. การสกัดความรู้ออกจากตัวคน : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ชัดแจ้ง (externalization: tacit to explicit)

๓. การผสมผสานความรู้ : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ชัดแจ้ง (combination: explicit to explicit)

๔. การผนึกความรู้ในตน : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ฝังลึก (internalization: explicit to tacit)^๖

ต่อมานักคิด นักวิชาการด้านการจัดการความรู้ได้เริ่มศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ในมิติที่มีความซับซ้อน หลากหลาย และมีพลวัตมากยิ่งขึ้น และได้เสนอแนวคิดในการจัดการความรู้ว่าควรต้องอาศัยหลักธรรมชาติ และระบบความคิดที่ซับซ้อนมาใช้ เนื่องจากพบว่ามีรู้เป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถอธิบายได้โดยใช้ระบบของเหตุผล เป้าหมายการจัดการความรู้ยุคนี้จึงเป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของการตัดสินใจ การสร้างนวัตกรรม และประสิทธิภาพของการนำความรู้ไปใช้โดยให้ความสำคัญกับพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่าความรู้และการแลกเปลี่ยนจะเกิดขึ้นได้ดีหากผู้ถ่ายทอดสมัครใจแบ่งปันความรู้ให้แกกัน

^๔ Nonaka Ikujiro, Takeuchi Hirotaka, **The Knowledge - Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation**, (New York, NY : Oxford University Press), 1995.

^๕ ดูรายละเอียดใน บดินทร์ วิจารณ์, **การจัดการความรู้...สู่ปัญญาปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กสเปอร์เน็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๓-๑๓๔.

^๖ เอื้อมอร ชลวร , **การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ**, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๒.

๒.๒ ความหมายของความรู้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “ความรู้” คือ สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ องค์กรวิชาในแต่ละสาขา^๗ ส่วนฮิเดโอะ ยามาซาอิ^๘ ให้ความหมายว่า ความรู้ คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด การเปรียบเทียบและการเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆ จนเกิดความเข้าใจ และนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุป และตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ ได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า คำว่า “ความรู้” หมายถึง ผลลัพธ์อันเกิดจากอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) กระทบกับอายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์) เกิดความรู้สึก (เวทนา) และการรับรู้ มีการจดจำ ระลึกได้ (สัญญา) และปรุงแต่งความรู้ (สังขาร) มีการแปลความ การให้ความหมาย การวิเคราะห์ การประเมินผล เชื่อมโยงและตัดสินใจ

๒.๓ ความหมายของการจัดการความรู้

สำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่า คือการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุด ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้ให้ความหมายการจัดการความรู้ว่า เป็นกระบวนการร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีขึ้นกว่าเดิมโดยมีเป้าหมายพัฒนางานและคน ส่วนพรพิมล ทรรษาภิรมย์โชค ให้ความหมายการจัดการความรู้ว่า หมายถึง กระบวนการพัฒนาบุคลากรในองค์กรที่มุ่งให้บุคลากรสามารถกำหนดความรู้ แสวงหาความรู้ สร้างความรู้ จัดเก็บความรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกองค์กร การนำความรู้ไปใช้ การติดตามและประเมินผลเพื่อปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพจนทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับบุคคล กลุ่ม และทั่วทั้งองค์กร^๙

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๒.

^๘Hideo Yamazai, n.d. อ้างอิงใน สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ๒๕๕๗

^๙พรพิมล ทรรษาภิรมย์โชค, “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับหน่วยงานภาครัฐ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙.

แนวคิดการจัดการความรู้ เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง สามารถประมวลความหมายแยกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

๑. การจัดการความรู้ มีความหมายรวมถึงการรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้

๒. การจัดการความรู้ เป็นรูปแบบของการแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมองค์กรได้แก่ ค่านิยม วัฒนธรรม และวิถีปฏิบัติงาน

๓. การจัดการความรู้ คือ การตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมโดยต้องการผู้เชี่ยวชาญสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้

๔. การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร เพื่อให้เกิดทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ เป็นดัชนีบ่งบอกว่าองค์กรมีการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผลหรือไม่

๒.๔ เป้าหมายของการจัดการความรู้

แนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการโลกปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีเป้าหมาย ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เพื่อพัฒนางาน ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น ๒) เพื่อพัฒนาคน คือ พัฒนาผู้ปฏิบัติงานให้มีศักยภาพสูงขึ้น ๓) เพื่อพัฒนาฐานความรู้ คือ การเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนทางปัญญาขององค์กร สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ที่ได้อธิบายถึงเรื่องเป้าหมายของการจัดการความรู้ในองค์กรไว้ว่า “การจัดการความรู้ทำเพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด”^{๑๐} ผลการศึกษาเกี่ยวกับเป้าหมายการจัดการความรู้พบว่า ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรเพื่อการแข่งขันในโลกธุรกิจ และมีได้มีเจตนากรณีในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในแง่จิตวิญญาณเลย

๒.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้

การดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรจะพบการนำเครื่องมือ (Tools) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้น เครื่องมือเหล่านี้ได้แก่

^{๑๐} กลิ่นจันทร์ เขียวเจริญ, สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) “การส่งเสริมการจัดการความรู้”, <http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=147>, (๒๓ พ.ค.๒๕๕๕).

๑. ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice - CoP) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากความใกล้ชิดความพึงพอใจ ความสนใจและพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่ไม่เป็นทางการจะเอื้อต่อการเรียนรู้ การสร้างความรู้ใหม่ๆ มากกว่าโครงสร้างที่เป็นทางการ

๒. การใช้ที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง (Mentoring Programs) เป็นวิธีการพัฒนาความสามารถของพนักงาน ซึ่งส่วนมากจะเน้นที่พนักงานใหม่ที่ต้องมีการสอนงานอย่างรวดเร็วให้สามารถปฏิบัติงานได้ในเวลาอันสั้น โดยมอบหมายให้พี่เลี้ยงเป็นผู้แนะนำ

๓. การทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Reviews - AAR) คือการอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น ทำอย่างไรจึงจะรักษาจุดแข็งและปรับปรุงจุดอ่อนได้ ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกได้เรียนรู้ทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว

๔. แหล่งผู้รู้ในองค์กร (Center of Excellence - CoE) เป็นการกำหนดแหล่งผู้รู้ในองค์กร เพื่อให้สามารถทราบว่าจะสอบถามผู้รู้ได้ที่ไหน อย่างไร

๕. เพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist) เป็นการประชุม โดยเชิญสมาชิกจากทีมอื่นมาแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจให้แก่ทีมซึ่งต้องการความช่วยเหลือ

๖. ฐานการเรียนรู้และความสำเร็จ (Lessons Learned and Best Practices Databases) มีการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งในรูปความสำเร็จ ความล้มเหลว ข้อเสนอแนะในเรื่องที่สนใจ

๗. การเล่าเรื่อง (Story Telling) เป็นการบอกเล่าที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่เล่ามา มีความต้องการที่จะหาคำตอบเพื่อแก้ปัญหา

๘. การเสวนา (Dialogue) เป็นการปรับฐานความคิด โดยการฟังจากผู้อื่น และความหลากหลายทางความคิดที่เกิดขึ้น ทำให้สมาชิกเห็นภาพที่ใกล้เคียงกัน หลังจากนั้นจึงจัดเวทีอภิปรายเพื่อแก้ปัญหาหรือหาข้อยุติต่อไป

๙. เวทีถามตอบ (Forum) เป็นเวทีที่สามารถโยนคำถามเพื่อให้ผู้ร่วมอยู่ในเวทีถามตอบช่วยกันตอบคำถาม หรือส่งต่อให้ผู้เชี่ยวชาญอื่นช่วยตอบ^{๑๑}

สรุปได้ว่า เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้ดังกล่าวข้างต้นเป็นกระบวนการกลุ่มที่มุ่งทำการสื่อสารเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งรูปแบบต่างๆ สามารถพบได้ในประวัติศาสตร์อันยาวนานของพระพุทธศาสนา

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน บดินทร์ วิจารณ์, การจัดการความรู้..สู่ปัญญาปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กเซลเลอร์เนท, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๙ - ๑๑๐.

๓. แนวคิดการจัดการความรู้เชิงพุทธ

๓.๑ ความหมายของความรู้

ในพระพุทธศาสนาไม่มีคำว่า ความรู้โดยตรง แต่ใช้คำว่า ปัญญา เป็นคำหลัก ซึ่งคำดังกล่าว มีขอบเขต และความหมายลึกซึ้งกว้างขวางมาก คำว่า ปัญญา ท่านพุทธทาส หมายถึง “การฝึกฝน อบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง”^{๑๒} เป็นความเห็นแจ้งที่เกิดจากการฟังดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพินิจพิจารณาจนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่หลงใหลยึดมั่นในสิ่งนั้นเพราะเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ ไม่ได้เกิดจากการใช้เหตุผลเป็นหลักในการคิด เหมือนการคิดทางวิชาการ แต่ต้องเห็นแจ้งในรากเหง้าของปัญหาและในความจริงของโลกและชีวิตจนสามารถคลายความยึดติดและปล่อยวางได้^{๑๓} ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า ปัญญา นำไปสู่ความจริงและความพ้นทุกข์ เนื่องจากปัญญา หมายถึงความรู้ ความเข้าใจ สามารถแยกแยะดีชั่ว คุณหรือโทษได้ด้วยการรู้เหตุรู้ผล จนในที่สุดก็สามารถกำจัดอวิชชา (ความไม่รู้จริงได้) เช่น ความไม่รู้จริงในเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิบัติสมุปปาต ทำให้เกิดปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยปัญญา) สำเร็จเป็นพระอรหันต์และพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง^{๑๔} การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาจึงมีความหมายครอบคลุมถึงการจัดการปัญญา

๓.๒ ที่มาของแนวคิดการจัดการความรู้เชิงพุทธ

แนวคิดการจัดการความรู้เริ่มปรากฏตั้งแต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงใช้เวลาหลังการตรัสรู้ใหม่ๆ ทบทวนถึงหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว กล่าวคือ ทรงมนสิการปฏิบัติสมุปปาตทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม^{๑๕} ต่อจากนั้นจึงทรงตรวจดูอภัยภัยของเวไนยสัตว์ และด้วยพระกรุณาต่อหมู่มวลสัตว์จึงทรงน้อมพระทัยไปในการที่จะแสดงธรรมโปรด พร้อมทั้งได้ทรงพิจารณาถึงหลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วว่า เป็นคุณธรรมอันลึกซึ้ง ยากที่ชาวโลกทั่วไปจะสามารถรู้และเข้าใจในธรรมของพระองค์ได้โดยง่าย แต่เมื่อพิจารณาพื้นฐานของมนุษย์ก็ทรงทราบด้วยพระญาณว่า คนในโลกนี้มีความแตกต่างกัน ดังที่พระองค์ทรงจำแนกบุคคลเป็น ๔ ระดับ คือ

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ), **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ , ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๑๕} ว. ม. (ไทย) ๔/๓/๑๔.

๑. อุคฆฏิตัญญู จำพวกที่มีคุณสมบัติพิเศษ กล่าวคือ สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้รวดเร็วกว่าบุคคลอื่นๆ แม้ฟังเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็สามารถที่จะเข้าใจได้

๒. วิปจิตัญญู จำพวกที่มีคุณสมบัติปานกลาง เมื่อได้รับการแนะนำอบรมเพิ่มเติมหรือชี้แนะเล็กน้อย ก็สามารถที่จะเข้าใจในเรื่องนั้นได้

๓. เนยยะ จำพวกที่มีคุณสมบัติพอแนะนำได้ เมื่อได้รับการอบรมบ่อยๆ ช้ำๆก็สามารถที่จะเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ได้

๔. ปทปรมะ จำพวกที่ขาดคุณสมบัติ พวกหัวดี ไม่ยอมรับคำแนะนำหรือการพัฒนาอย่างใด มีทิฏฐิมานะคือร้อนอย่างแรงกล้า^{๑๖}

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า มนุษย์ในโลกนี้เป็นผู้มีกำลังความรู้ความสามารถที่จะพัฒนาได้ จึงทรงนึกถึงผู้ที่พระองค์ควรจะแสดงธรรมโปรดก่อนหน้านั้นคือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร^{๑๗} ด้วยทรงเห็นว่าท่านทั้งสองมีปัญญาหลักแหลม มีฐลีในตาน้อย เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว ก็จะมีพื้นฐานได้จับปัด แต่ที่น่าเสียดายที่ท่านทั้งสองนั้นได้ถึงแก่กรรมไปก่อนหน้านี้ ต่อจากนั้นทรงนึกถึงพระภิกษุปัญจวัคคีย์ และได้เสด็จไปโปรด ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี จนเกิดมีพระสงฆ์สาวกเกิดขึ้นมาในโลก

ผลของการจัดการความรู้ของพระพุทธองค์ในระยะแรกมีพระภิกษุผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์เพียง ๖๐ รูป พระพุทธองค์ได้ทรงส่งพระสาวกเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไปในทิศต่างๆ ด้วยพุทธดำรัสว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่ภูมิลูกและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีฐลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเลื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม..”^{๑๘}

^{๑๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๑๗} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘-๒๐.

^{๑๘} วิ. มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พระพุทธดำรัสข้างต้นถือเป็นนโยบายสำคัญที่สุดของพระสงฆ์สาวกรุ่นต่อๆ มาที่จะต้องรับภาระในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน หากพิจารณาจากมุมมองแนวคิดการจัดการความรู้ ก็จัดได้ว่าเป็นนโยบายการจัดการความรู้สำคัญสูงสุดก็ว่าได้ โดยเป้าหมายที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังก็คือเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติ

ระยะต่อมาบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดมีพุทธบริษัท ๔ ได้แก่ ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท และอุบาสิกาบริษัท ซึ่งพันธกิจหลักเบื้องต้นของบริษัท ทั้งสี่ นี้ มี ๒ อย่าง คือ คันถุระ และวิปัสสนาธุระ คือ การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามกำลังปัญญาของตนแล้วทรงจำบอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถุระ การเริ่มตั้งความสิ้นใจและความเสื่อมไปในอัตภาพ เจริญวิปัสสนาทำติดต่อกันเนื่อง จนถึงพระอรหันต์ของภิกษุที่มีความประพาศคล่องแคล่ว ยินดียิ่งในเสนาสนะที่สงบ ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ^{๑๙} ซึ่งพันธกิจทั้ง ๒ อย่างนี้ต้องทำควบคู่กันไปโดยการทำให้เกิดมีขึ้นในตนเอง จากนั้นก็แผ่แผ่แบ่งปันเป็นธรรมทานให้แก่ชาวโลกเพื่อให้เกิดความสงบสันติต่อไป

๔. รูปแบบการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

๔.๑ การจัดการความรู้ตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักไตรสิกขาไว้ก็เพื่อเป็นระบบฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ หรืออบรมใน ๓ ด้านใหญ่ๆ คือ ทางปัญญา ทางศีล และทางจิต และพระองค์ก็ทรงสรุปประโยชน์ของไตรสิกขาไว้ว่า “อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งสาม คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ โดยชอบ”^{๒๐} จะเห็นได้ว่า การสมาทานกำหนดรักษาศีลที่เป็นข้อๆ มีเป้าหมายชัดเจนคือ การไปสู่สุดคติโลกสวรรค์ ความถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ และความดับเย็นของจิตใจ ผลอันน่าพอใจเหล่านี้ย่อมทำให้เกิดความสงบเยือกเย็นในจิตใจ และเอิบอ้อมใจ ท้ายที่สุดแล้วก็นำไปสู่สมาธิเช่นเดียวกัน ในกระบวนการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมตน ศีลเป็นข้อปฏิบัติขั้นเริ่มต้นแรกที่สุดมุ่งไปที่ความประพาศพื้นฐาน จึงเน้นไปที่การละเว้นความชั่วต่างๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในระบบการฝึกอบรมของไตรสิกขา ศีลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมาย

^{๑๙}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส, พระธรรมมัทธัญญกาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

^{๒๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๕.

โดยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือ “สมาธิ” สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล โดยนัยนี้คุณค่าในด้านจิตใจของศีลจึงมีความสำคัญมาก คุณค่าทางจิตใจในขั้นศีลก็คือเจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความดำริในการที่จะทำความชั่วใดๆ อยู่ในใจ ซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ปลอดโปร่ง^{๒๑} เพื่อให้เป็นต้นมีสมาธิ เมื่อระลึกถึงความประพฤติดีงามสุจริตของตนแล้วเกิดความปลาบปลื้มใจ ระลึกถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของตนหรือระลึกถึงพระรัตนตรัยแล้วเกิดความปราโมทย์ จากนั้นเกิดปีติ ตามมาด้วยปีติ สุข และท้ายที่สุดเกิดสมาธิ ดังที่พระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้เสมอว่า “สุขิโน จิตฺตํ สมายิตฺติ” แปลว่า ผู้มีสุข จิตย่อมเป็นสมาธิสมาธิถือเป็นวิธีการนำไปสู่ปัญญา ดังข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคตอนหนึ่งว่า “เธอผู้ประกอบด้วยสมาธิภาวนาที่มีอาณิสสอันได้แล้วที่มั่นคงยิ่ง ก็จักยังการเจริญปัญญาให้ถึงพร้อมได้โดยง่ายทีเดียว”^{๒๒} เมื่อปัญญาเกิดขึ้นก็มีความรู้ยิ่งเห็นจริง คือเห็นสิ่งต่างๆ ตามเป็นจริง เมื่อบุคคลเห็นตามความเป็นจริงแล้วย่อมสามารถจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาในชีวิตได้ ย่อมสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ถูกต้องตามคลองธรรม กระบวนการไตรสิกขาถือเป็นกระบวนการที่สำคัญของการพัฒนาตนในทางพระพุทธศาสนา

๔.๒ การจัดการความรู้ตามหลักกุศลธรรม

หลักกุศลธรรม ๔^{๒๓} เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุดมี ๔ ประการ คือ ๑) การเสวนาสัตบุรุษ (สัปบุริสสังเสวะ) ๒) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) ๓) การพิจารณาไตรตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)^{๒๔} หลักการดังกล่าวเป็นรูปแบบการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียด คือ

๔.๒.๑ การเสวนาสัตบุรุษ คือ การคบหากับผู้ทรงปัญญา หมายถึง “การคบหากัลยาณมิตร หรือการมีมิตรดี การคบหากันนั้นเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเลื่อม” ฉะนั้น การพัฒนาปัญญาให้ก้าวหน้าจะต้องคบคนที่ดีกว่า ซึ่งคนดีที่ควรคบหาอันเรียกว่า สัตบุรุษ หมายถึง ท่านผู้รู้ ผู้มีความรู้ ซึ่งควรจะมีคุณลักษณะอย่างน้อย ๗ ประการ ได้แก่ ๑) รู้หลักและรู้จักเหตุ (ธัมมัญญตา) คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ ซึ่งเป็นเหตุให้กระทำสำเร็จผลตามมุ่งหมาย ๒) รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล (อัตถัญญตา) คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลัก

^{๒๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความพิมพ์ครั้งที่ ๑๑*, หน้า ๗๖๒.

^{๒๒}มหาภูมิบาลวิทยาลัย, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๘๕.

^{๒๓}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๔๘/๓๖๗-๓๖๘.

^{๒๔}พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓/๕๕๓-๕๕๔, *ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕, ๑๐๔๖/๕๖๘, ๑๐๕๑/๕๗๗, ๑๐๕๘/๕๗๙, ๑๐๗๐/๕๘๒.*

ธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ ฐิติที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ ๓) รู้จักตน (อัตตัญญา) คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม ๔) รู้ประมาณ (มัตตัญญา) คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี ๕) รู้จักกาล (กาลัญญา) คือ รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร ๖) รู้จักชุมชน (ปริสัญญญา) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย และข้อควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้นๆ ๗) รู้จักบุคคล (บุคคลัญญา) คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอริยาคัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น^{๒๕} จะเห็นว่า การคบคนนั้นเป็นสิ่งสำคัญซึ่งบุคคลควรใช้พิจารณาญาณในการเลือกและตัดสินใจคบคน เพราะจะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่นำไปสู่ความเลื่อมหรือความเจริญ ซึ่งความเจริญนี้รวมไปถึงการกลายเป็นผู้ทรงปัญญาเอง

๔.๒.๒ การฟังคำสอน การฟังคำสอน คือ การใส่ใจเรียน ฟังให้ได้ความรู้ ได้ธรรมแท้ การฟังคำสอน เอาใจใส่สดับรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือแหล่งความรู้อื่นๆ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ของท่านทำให้เกิดเป็นความรู้ที่มีในตน^{๒๖}

๔.๒.๓ การไตร่ตรองอย่างแยกคาย ขั้นตอนต่อมา หลังจากได้การคบหากับผู้ทรงปัญญาแล้ว การฟังคำสอนจากท่านผู้ทรงปัญญาจะไม่เพียงพอ แต่ยังต้องรู้จักนำคำสอนหรือความรู้ที่ได้ฟังมานั้น มาคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคาย (โยนิโสมนสิการ)^{๒๗} การพัฒนาปัญญาที่จะสามารถดำเนินไปได้ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคายมีหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ๑๐ วิธี ได้แก่ ๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย ๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ ๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ๔) วิธีคิดแบบอริยสัง หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา ๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ เป็นการพิจารณาคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย ๖) วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก ๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม ๘) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม ๙) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน ๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นการพิจารณาแยกแยะ^{๒๘}

^{๒๕}ที่.ป. (ไทย) ๑๑/๖/๓๓๓, ๓๕๓/๔๐๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๑๐.

^{๒๖}สมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ความรู้ในพระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๘.

^{๒๗}ที่.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ๓๕๑/๓๖๘, ๓๕๙/๔๑๘, ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘, ๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๕, ๖๙/๔๙, ๗๖/๕๑, ๘๓/๕๕, ๑๐๐๑/๔๙๕, ๑๐๔๖/๕๖๙, ๑๐๗๐/๔๘๒.

^{๒๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : คยาม, ๒๕๔๙), หน้า ๔๐-๑๒๘.

๔.๒.๔ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม ถูกความมุ่งหมาย ธรรมข้อนี้เป็นเรื่องการปฏิบัติ จะมีอยู่ ๒ นัยด้วยกันคือ ๑) การปฏิบัติธรรมตามฐานะของตน คือมองดูฐานะของตนว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร จึงปฏิบัติอย่างนั้น เช่น สำหรับฆราวาส การปฏิบัติธรรมสมควรแก่การเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามความเป็นพระสงฆ์ด้วยศีลวินัยที่ควรรักษา ๒) การปฏิบัติธรรมน้อยค่อยแก่ธรรมใหญ่ หรือปฏิบัติธรรมย่อยค่อยตามหลักใหญ่ คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือ ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกัน และส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ^{๒๔}

๔.๓ การจัดการความรู้ตามแนวคิดการแต่งตั้งเอตทัคคะ

ในพระพุทธศาสนากำหนดให้เป็นสงฆ์เสมอกันหมด ไม่อนุญาติให้นำชาติวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาสเข้ามาในองค์กรคณะสงฆ์ นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่น พระมหากัสสปะ เป็นผู้ชำนาญด้านธุดงค์ พระปุลณณมันตานีบุตร เป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม ภิกษุณีปัญจาวรา เป็นผู้ชำนาญด้านวินัย โดยมี พระพุทธเจ้าทรงเป็นองค์ประธาน และเป็นผู้บริหารสูงสุด พระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดี อัครสาวกเบื้องขวา ผู้มีความเป็นเลิศด้านปัญญา พระโมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย ผู้มีความเป็นเลิศด้านอิทธิฤทธิ์ พระอานนท์เป็นพระอุปัชฌาย์ ในกลุ่มพระภิกษุสาวกก็มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด บางองค์มีหน้าที่โดยท่านเองรับอาสา เช่น พระทัพพมัลลบุตรเป็นผู้จัดเสนาสนะ

นอกจากบุคคลในโครงสร้างข้างต้นแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระอริยสาวก และสาวิกาจำนวนหนึ่งเป็นเอตทัคคะ หรือผู้มีความเป็นเลิศ จำแนกได้เป็น ๔ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑. เป็นต้นแบบในด้านใดด้านหนึ่ง เช่นพระมหากัสสปะ ผู้สรรเสริญธุดงค์คุณ และรักษาธุดงค์วัตร เพื่อเป็นแบบอย่างให้ภิกษุรุ่นหลัง
๒. มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตน เช่น พระกัณหาเรวตะ ชำนาญในจมาน พระอนุรุทธะเป็นเลิศทางทิพยจักขุ พระสีวลี มีลาภมาก เป็นต้น
๓. มีความชำนาญด้านใดด้านหนึ่ง อาจเป็นที่อ้างอิงของภิกษุอื่นๆ ในเรื่องนั้นๆ เช่นพระอุบาลี ผู้ทรงจำพระวินัยได้เป็นเลิศ พระปุลณณมันตานีบุตร เป็นพระธรรมกถึก พระอานนท์ เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงจำเรื่องราวต่างๆ ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ได้

^{๒๔}ดูคำอธิบายเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๘๔-๖๘๓.

๔. ท่านอื่นๆได้รับการยกย่องในเรื่องเฉพาะตอนที่ผู้อื่นเลียนแบบมิได้ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระอริยสาวกองค์แรก พระกาฬทายีเป็นผู้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นต้น

หากพิจารณาถึงเจตนารมณ์ในการแต่งตั้งแล้ว มิได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการบริหารงานบุคคลเท่านั้น แต่หากเป็นการยกย่องชมเชยและทรงมุ่งหวังให้ท่านเหล่านั้น เป็นแบบอย่างให้พระภิกษุอื่นๆ อันเป็นการจัดการความรู้รูปแบบหนึ่งผ่านบทบาทที่ท่านทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และท่านเหล่านั้นก็เป็นกำลังสำคัญในการถ่ายทอดความรู้หลักธรรมคำสอนแก่พระภิกษุผู้ใหม่ ผลจากการแต่งตั้งครั้งนั้น พระอานนท์เถระ ได้รับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก ถือเป็นตัวอย่างของนักจัดการความรู้ที่สำคัญในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล เรื่องมีว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงถามความสมัครใจของผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากในที่ประชุมสงฆ์ พระอริยสาวกหลายพระองค์อาสารับตำแหน่งนี้ แต่พระพุทธเจ้าปฏิเสธว่าแต่ละองค์มีงานอื่นที่สำคัญกว่า ในที่สุดที่ประชุมขอให้พระอานนท์อาสา พระอานนท์ซึ่งเป็นพระญาติสนิทของพระพุทธเจ้า ไม่ได้เป็นอุปัฏฐากเพราะเป็นพระญาติสนิท แต่เป็นพุทธอุปัฏฐากเพราะคุณสมบัติของท่าน และพระภิกษุในที่ประชุมเห็นพ้องต้องกัน อีกทั้งท่านเองก็ไม่ได้อาสาที่จะเป็น ดังจะเห็นได้ว่า ก่อนจะรับตำแหน่ง พระอานนท์ได้ทูลขอพร (เงื่อนไข/ข้อตกลง) ๘ ประการ โดย ๒ ข้อใน ๘ ข้อนั้นพระอานนท์ทูลขอว่า ๑) ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าทูลถามเมื่อนั้น และ ๒) ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ พระองค์จักเสด็จมาตรัสบอกพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก ผลจากพร ๒ ข้อนี้ทำให้พระอานนท์เป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เพราะท่านกลายเป็นพหูสูตร คือได้ทรงจำมามาก และกลายเป็นบุคคลที่ขาดไม่ได้ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ โดยท่านได้ทำหน้าที่ในการวิไลสนาพระสูตร

๔.๔ การจัดการความรู้ตามรูปแบบการสังคายนา

การสังคายนาพระธรรมวินัยที่เริ่มอย่างจริงจัง และเป็นงานใหญ่ของสงฆ์ส่วนรวมเกิดขึ้น หลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ การสังคายนา คือการประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ พระธรรมวินัย มาจัดวางไว้เป็นแบบแผน ให้ทรงจำไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การรักษาสืบต่อพระไตรปิฎกนั้นแบ่งเป็น ๒ ยุค คือ ๑) ยุคที่สืบต่อมาด้วยการทรงจำแบบปากเปล่า เรียกว่ามุขปาฐะ และ ๒) ยุคที่ได้จารึกเป็นตัวอักษร เช่น ในใบลาน เป็นต้น ช่วงแรกเป็นยุคของการรักษาไว้ด้วยการทรงจำ โดยการสวด หรือสาธยาย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการรักษาไว้ด้วยการทรงจำว่า

“...การทรงจำ เป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่ายุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะว่าการท่องที่จะทรงจำ พระไตรปิฎก หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า ธรรมวินัยนั้น ท่านทำด้วยวิธีสวดพร้อมกัน คือ คล้ายกับที่เราสวดมนต์กันทุกวันนี้แหละ เวลาสวดมนต์พร้อมกัน เช่นสวดกัน ๑๐ คน ๒๐ คน ๕๐ คน ๑๐๐ คนนั้น จะต้องสวดตรงกันหมดทุกถ้อยคำ จะตกหล่นตัดขาดหายไปก็ไม่ได้ จะเพิ่มแม่คำเดียวก็ไม่ได้ เพราะจะขัดกัน ดีไม่ดีก็สวดลุ่มไปเลย..”

เพราะฉะนั้น การที่จะสวดโดยคนจำนวนมากๆ ให้เป็นไปด้วยดี ให้สอดคล้องกลมกลืนกัน ก็จะต้องสวดเหมือนกันหมด ท่านจึงรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ด้วยวิธีนี้ คือทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีสวดพร้อมกันจำนวนมากๆ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่า “การรักษาด้วยวิธีเดิม คือการทรงจำด้วยการสาธยายนั้น เป็นวิธีที่แม่นยำที่สุด เพราะรักษาโดยส่วนรวมที่สวดพร้อมกัน พร้อมกันนั้นแต่ละองค์ก็มีหน้าที่ต้องท่องจำ อยู่แล้ว โดยจะต้องมีการซักซ้อม และทบทวนกันอยู่เสมอ ซึ่งปรากฏแม่แต่ในสมัยนี้”

การสังคายนา ก็คือ การมาทบทวนซักซ้อมตรวจสอบคัมภีร์ให้ตรงตามของเดิม และซักซ้อมตรวจสอบคนที่ไปทรงจำ หรือไปนับถืออะไรต่างๆ ที่อาจจะผิดเพี้ยนไป ให้มาทบทวนตัวเอง ให้มาซักซ้อมกับที่ประชุม ให้มาปรับความเห็น ความเชื่อ การปฏิบัติของตน ให้ตรงตามพระไตรปิฎก นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้เสนอแนวคิดที่ว่า ความหมายของสังคายนานั้น ควรมี ๒ อย่างคือ

๑. **สังคายนาพระคัมภีร์** หรือ สังคายนาพระไตรปิฎก ได้แก่ตรวจสอบให้คัมภีร์พระไตรปิฎกคงอยู่อย่างเดิม ไม่มีอะไรแปลกปลอม

๒. **สังคายนาคน** เป็นการปรับตัวคนให้ตรงตามพระไตรปิฎก พระจะต้องตรวจสอบตัวเองให้ตรงตามพระไตรปิฎกอยู่เสมอ^{๓๐}

ผลที่ได้จากการสังคายนาทำให้ได้องค์ความรู้ที่เป็นภายนอกที่เรียกว่า ความรู้ชัดแจ้ง หรือ Explicit Knowledge เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดเป็นหลักตราบจนถึงทุกวันนี้

^{๓๐}ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๔๙), หน้า ๗ - ๒๗.

๔.๕ การจัดการความรู้ด้วยรูปแบบการสวดปาติโมกข์

พระพุทธองค์ทรงวางหลักให้สวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน เพื่อให้พระสาวกจดจำระเบียบได้ อ่าง่าไม่รู้ไม่ได้ ที่สำคัญเป็นการทบทวนสิ่งที่ประพฤติกปฏิบัติมาตลอดช่วงกึ่งเดือน การสวดปาติโมกข์เป็นการทบทวนข้อบังคับเพื่อตักเตือนความประพฤติ สิ่งใดผิดก็ให้แก้ไข และสำรวมระวังต่อไป ถ้าหากว่ามีการถือปฏิบัติอย่างเข้าใจในถ้อยคำและเจตนารมณ์ด้วย ภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ก็จะเตือนตนเองอยู่เสมอ จะเป็นผู้มีมารยาทงาม กิริยาวาจางาม และจะประพฤติน่าเลื่อมใสศรัทธา การประชุมพร้อมกันเพื่อทบทวนคำถามความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และเปิดโอกาสให้พระสงฆ์สาวกแต่ละรูปได้ทบทวนการปฏิบัติตนว่าถูกต้องกับระเบียบหรือไม่เป็นการสร้างความมั่นใจอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่พระสงฆ์ได้อีกทางหนึ่ง การสวดปาติโมกข์จึงเป็นวิธีการจัดการความรู้ที่แยบยลของพระพุทธเจ้า

๔.๖ การจัดการความรู้ด้วยธรรมเนียมอุปัชฌาย์วัตร และสังฆวิทวาริกวัตร

บทบาทหน้าที่ของอุปัชฌาย์ อาจารย์ ในการปกครอง อบรม สั่งสอน สังฆวิทวาริก อันตวาลิก ของตน พระพุทธองค์ทรงกำหนดวัตรให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ โดยมุ่งสร้างความรู้สึกร่วมกันต่อสังฆวิทวาริก อันตวาลิกของตนเหมือนบุตร ฝ่ายสังฆวิทวาริก อันตวาลิกจะต้องสร้างความรู้สึกร่วมกันต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ฐานบิดา การอยู่ร่วมกันของท่านเหล่านั้นจึงมีลักษณะอบอุ่น ต่างฝ่ายต่างดูแลความเป็นอยู่ของกันและกัน^{๓๑} แนวคิดสังฆวิทวาริกวัตร^{๓๒} ที่กำหนดให้พระภิกษุผู้มีพรรษาหย่อน ๕ ห้ามไม่ให้เที่ยวไปแต่ลำพังตัวเอง เว้นแต่มีเหตุจำเป็น หรือมีอาจารย์ผู้สมควรติดตามไปด้วย ผู้เขียนเห็นว่าระบบความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสังฆวิทวาริก และอาจารย์กับอันตวาลิก ถือเป็นระบบการจัดการความรู้ที่มีความงดงามและสมบูรณ์แบบอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ โดยมีระบบที่เลี้ยงดังกล่าวก่อให้เกิดการเกื้อกูลระหว่างกันและกัน ทั้งนี้ระบบนี้ยังคงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาอย่างยาวนานถึง ๒,๖๐๐ ปี ตัวอย่างธรรมเนียมดังกล่าวปรากฏอย่างงดงามและชัดเจน เช่นที่วัดหนองป่าพง มีการนำหลักธุดงค์ ๑๓ และวัตร ๑๔ มาผสมผสานเป็นแนวปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการบำเพ็ญสมณธรรมให้ดำเนินไปด้วยความเรียบง่าย ตัวอย่างวัตรที่สำคัญเช่น **อุปัชฌาย์วัตร** วิถีปฏิบัติของสังฆวิทวาริก (ลูกศิษย์) ต่ออุปัชฌาย์ โดยเข้าไปรับใช้ถวายน้ำล้างหน้าบ้วนปาก ช่วยนุ่งห่มจีวรให้ ซักผ้า ล้างบาตร ทำความสะอาดกุฏิ รับประทาน ถ้าเดินทางร่วมกับท่าน ไม่ควร

^{๓๑}พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘ - ๖๙.

^{๓๒}วิ. มหา. (ไทย) ๔/ ๖๗/๘๘.

เดินใกล้หรือไกลเกินไป ไม่พุดสอดแทรกขณะท่านพุดอยู่ จะทำอะไรต้องถามท่านก่อน จะไปไหนต้องกราบลา ป้องกันอาบัติให้ท่าน เอาใจใส่ยามอาหาร ฯลฯ **สังฆวิहारิกวัตร** ข้อที่อุปัชฌาย์จะพึงมีต่อศิษย์ เช่น อนุเคราะห์ด้วยพระธรรมวินัย อบรมสั่งสอนอยู่เนืองๆ ให้บริวารเครื่องใช้ ถ้าศิษย์อาหารให้อุปัชฌาย์ปฏิบัติต่อศิษย์ดังในอุปัชฌาย์เช่นกัน **อาจารย์วัตร** วิธีปฏิบัติต่ออาจารย์ อันเตวาลิก (ศิษย์) ผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยอาจารย์ พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ดังอุปัชฌาย์วัตร **อันเตวาลิกวัตร** วิธีปฏิบัติต่ออันเตวาลิก (ศิษย์) อาจารย์ผู้ให้นิสัยพึงปฏิบัติชอบ สงเคราะห์ศิษย์ดังสังฆวิहारิกวัตรทุกประการ สอดคล้องกับธรรมชาติ แม้ว่าพระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท) จะมรณภาพไปแล้ว แต่วัดหนองป่าพงและสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศจำนวน ๓๐๙ สาขา ยังสามารถตั้งมั่นอยู่ได้โดยมีสาธุศิษย์สืบทอดคำสอนและวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด วัดหนองป่าพงมีจุดมุ่งหมายเพื่อการขัดเกลาตนเองและศิษย์ ฉะนั้นกิจทุกอย่างในวัดจึงเน้นเรื่องวินัย (ศีล) สมาธิ และปัญญา การสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยเฉพาะระเบียบวินัย ความสะอาดเรียบร้อยของสถานที่ภายในวัด^{๓๓}

๔.๖ การจัดการความรู้ตามหลักอปริหานิยธรรม

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่คิซุมภูฏีพพตมหาวิหาร^{๓๔} พระองค์ตรัสแสดงธรรมแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ ส่วนหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเน้นถึงความสามัคคีของหมู่คณะแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายและประชาชนทั่วไปคือ **ภิกขุอปริหานิยธรรม ๗**^{๓๕} หมายถึง (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับภิกษุ คือ ๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิจ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ๔) ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆปริณายก เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง ๖) ยินดีในเสนาสนะป่า ๗) ตั้งสติระลึกรู้ในใจว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก เมื่อภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติตามภิกขุอปริหานิยธรรม ๗ แล้ว จะไม่มีความเสื่อมเลย

^{๓๓} สัมภาษณ์พระราชภาวนาภิกรม (เลี่ยม ฐิตธมฺโม), เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี, ๙ เมษายน ๒๕๕๕. (ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย” โดยทุนสนับสนุนการวิจัย “ทุนวิจัยทางพุทธศาสตร์ ว.วชิรเมธี” ประจำปี ๒๕๕๔)

^{๓๔} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๑/๖๕, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๓๕} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๔/๖๖, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘.

เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งพระศาสนาฝ่ายเดียว นี่เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามัคคีของหมู่ และจัดเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา

๕. เทคนิคการจัดการความรู้ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศในการจัดการความรู้ โดยจำแนกดังนี้

๕.๑ การจัดการความรู้โดยการกระทำพระองค์ให้เป็นแบบอย่าง เป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปของการเป็นผู้นำที่ดี เช่น กรณีของภิกษุที่ป่วยจนต้องนอนจมกองมูลและคูถของตนเอง ไม่มีภิกษุรูปใดมีความปรารถนาที่จะเข้าไปดูแลพยาบาล พระพุทธเจ้าจึงสอนภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาวาสนั้น ด้วยการลงมือปฏิบัติดูแลพยาบาลภิกษุรูปนั้นด้วยพระองค์เอง^{๓๖}

๕.๒ การจัดการความรู้โดยการใช้อุปกรณ์การสอน เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สีสุวันใกล้เมืองโกสัมพี ก็ได้สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประตูเป็นอุปกรณ์ คือ พระองค์ได้หยิบใบประตูลายมาเล็กน้อยแล้วถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ของพระองค์ที่โหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายก็ทูลว่า ใบปามีมากยิ่งนัก แล้วพระองค์ก็ตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่สอนทั้งหมด เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมายเหมือนไม้ประตูลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบคำสอนที่จำเป็นเหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้น^{๓๗}

๕.๓ การจัดการความรู้โดยการใช้สำนวนโวหาร จะเห็นได้จากกรณีของเวรัญชพรหมณ์ ที่มากล่าวหาพระองค์ต่าง ๆ นานา แทนที่พระองค์จะปฏิเสธคำที่กล่าวหาเหล่านั้น กลับนำคำกล่าวหามาอธิบายด้วยการใช้ภาษา การเล่นคำ โดยการนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้องของพระองค์^{๓๘}

๕.๔ การจัดการความรู้โดยการยกอุทาหรณ์และการเล่าเรื่องประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบช่วยให้เข้าใจได้ง่ายและชัดเจน ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาปรากฏนิทานชาดกมากถึง ๕๔๗ เรื่อง เช่น สอนเรื่องความเสียหายอันเกิดจากความไม่สามัคคี โดยยกตัวอย่างเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๓๙} ดังนั้นการสอนแบบนี้จึงถือว่าเป็นเรื่องที่ทำให้มองเห็นภาพคำสอนที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ช่วยให้จำแม่น เห็นจริงและความเพลิดเพลิน

^{๓๖}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^{๓๗}ส.ส. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๓๘}วิ.มท. (ไทย) ๑ /๒-๑๐/๒-๔.

^{๓๙}สุ.ญ. (ไทย) ๒๕/๖/๒๕.

๕.๕ การจัดการความรู้โดยการเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องทีลึกลับซึ่งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมารูปธรรมก็ช่วยให้หนักแน่นเข้า ดังปรากฏในคราวที่ประทับอยู่ในอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีว่า “สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเล่นเลยไปไม่บรรลุลุทธิที่เป็นสาระ ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพันธนาการใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังอย่างนี้ จึงตกสู่หลุมถ่านเพลิงตลอดไป เหมือนแมลงตกสู่ประทีปน้ำมันนั้น”^{๔๐}

๕.๖ การจัดการความรู้โดยการมุ่งเฉพาะบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพุทธโธบายอย่างที่เรียกว่า การวางแผนที่ได้ผลจริง ทรงพิจารณาว่า เมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ควรไปโปรดใครก่อน เช่น ครั้นตรัสรู้แล้วก็เลือกที่จะโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน เพราะทรงเห็นว่าพวกเขามีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ ในการทรงสั่งสอนคนแต่ละถิ่นหรือแต่ละหมู่คณะ ก็มักทรงเริ่มต้นที่บุคคลผู้เป็นประมุข เช่นพระมหากษัตริย์ หรือหัวหน้าของหมู่นั้นๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาได้ผลดีและรวดเร็ว

๕.๗ การจัดการความรู้โดยการเลือกจังหวะเวลาและโอกาส ต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เช่น ในเรื่องการทำสังคายนา เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์อยู่ มีภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์ทำสังคายนา แต่กาลเวลายังไม่สมควรก็ตรัสห้ามเสีย แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่นๆ ที่มีการแตกแยกเพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วโดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่างๆ และเหตุปัจจัยที่เหมาะสม จึงมีมติให้ภิกษุได้ทำสังคายนาโดยทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย และได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุมิพระสารีบุตร เป็นต้น ได้ทำการสังคายนาในโอกาสที่เหมาะสม^{๔๑}

^{๔๐}พ.บ. (ไทย) ๒๕/๕๙/๓๐๖.

^{๔๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖-๓๐๒/๒๔๗-๒๕๐.

๖. เป้าหมายการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงประโยชน์ไว้ ๓ ระดับ^{๔๒} คือ ๑) ภูมิธรรมมีกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น ๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป ๓) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด, จุดมุ่งหมายสูงสุด คือพระนิพพาน^{๔๓} โดยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เชื่อมโยงประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ในภพหน้าด้วยหลักกรรมอย่างหนึ่ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภพหน้าไว้ได้ คือ ความไม่ประมาท”^{๔๔} ดังนั้น การจัดการความรู้จึงมุ่งเป้าหมายทั้ง ๓ ระดับ

๗. กระบวนการจัดการความรู้ตามหลักปัญญา ๓

ปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) จินตมยปัญญา หรือ จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด ๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการสวดเล่าเรียน ๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ พระไตรปิฎกและอรรถกถาท่านเรียงลำดับ “จินตมยปัญญา” ก่อน ซึ่งต่างกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปของไทยที่เรียงลำดับ “สุตมยปัญญา” ก่อน พระพรหมคุณาภรณ์ตั้งข้อสังเกตว่า ในคัมภีร์ภาษาบาลีให้ความสำคัญกับประเภทของบุคคล จึงไม่เรียงลำดับตามขั้นตอนการอบรมพัฒนา กล่าวคือ บุคคลบางกลุ่มสามารถคิดหาเหตุผลเองได้จนเกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจ เป็นกลุ่มที่ฉลาดคิดเองเป็น รู้จักมนสิการ (พิจารณาด้วยใจ) เช่น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้ด้วยตนเองได้ ความรู้ที่ท่านค้นพบไม่มีผู้ใดสั่งสอนหรือรู้มาก่อน ท่านพิจารณาด้วยตนเอง มีปัญญาตรัสรู้ บางคนไปอยู่ในที่สงบสงัด พิจารณาชีวิตของตนที่ผ่านมาก็เกิดปัญญาเข้าใจความจริงของโลกและชีวิต เกิดจินตมยปัญญา แต่คนส่วนมากต้องอาศัยครูสั่งสอนอบรม อาศัยกัลยาณมิตรให้คำแนะนำจนเกิดความเข้าใจ เกิดปัญญา เรียกว่า สุตมยปัญญา ความรู้ประเภทที่ได้อาศัยการได้ยินได้ฟังหรือศึกษาอบรมที่เรียกว่า “สุตะ” เป็นอุปกรณ์สำคัญของปัญญา ทำให้ปัญญาได้ข้อมูลที่จะนำไปใช้และสร้างความเข้าใจได้ชัดเจนกว้างขวางยิ่งขึ้น “สุตะ” เป็นเครื่องเกื้อหนุนปัญญาทั้งในทางโลกและทางธรรม ทำให้เข้าใจโลกและชีวิต และสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามตลอดจนเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ ส่วนภาวนามยปัญญาเป็นปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ คำว่า

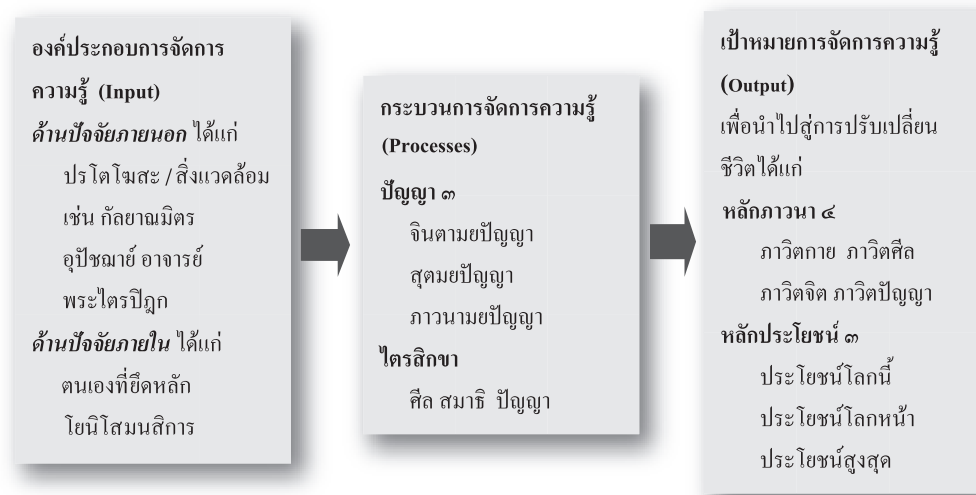
^{๔๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗,๑๘๗/๑๔๘ ,ขุ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๗/๕๐๗.

^{๔๓}พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๐.

^{๔๔}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑.

“ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญหรือทำให้เกิดมีขึ้น หมายถึงการฝึกฝนปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความรู้ ความเข้าใจ เช่น การปฏิบัติกรรมฐานและการเรียนงานช่างฝีมือ การปฏิบัติกรรมฐานด้วยการปฏิบัติสมาธิทำให้เกิดปัญญาได้ สมาธิเป็นบาทฐานของปัญญา เมื่อจิตใจสงบเกิดสมาธิดีแล้ว ย่อมพิจารณา เห็นความจริงหรือเกิดปัญญารู้แจ้งได้^{๔๕}

๘. แนวคิดการจัดการความรู้กับการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์

ในการดำเนินชีวิตในสังคมโลกปัจจุบันนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า การพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เป็นหน้าที่ประจำตัวของมนุษย์ทุกคน ปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้นั้นมี ๒ อย่างคือ ปัจจัยภายนอกที่ดี ได้แก่

๑. **หลักปรโตโมสะ** (คำแนะนำบอกเล่าข่าวสารจากผู้อื่น) ที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร หลักปรโตโมสะ หากขยายขอบเขตในการอธิบายหมายรวมถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พุทธธรรมนั้นกล่าวถึงเรื่องสภาพแวดล้อมหรือบริบทมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องเลือกสถานที่ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเองด้วย เพราะมนุษย์ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวหรืออยู่เหนืออิทธิพลของสภาพแวดล้อมเสมอไป แต่สรรพสิ่งจะมีความเกี่ยวข้องโยงใยมีผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

^{๔๕}พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), **พัฒนาปัญญา** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๔๖-๔๗.

๒. หลักโยนิโสมนสิการ (การคิดแยกคาย คิดกฎวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น) กัลยาณมิตร ผู้เป็นนักจัดการความรู้ที่ดี ไม่เอาจรรยาบรรณในตัว คือ โยนิโสมนสิการของแต่ละบุคคลได้ แต่จะอาศัยเจตนาที่มีความปรารถดีต่อเขา เข้าไปสื่อสารบอกเล่าแนะนำ เพื่อพาเขาเข้ามาเข้าสู่ทางที่ถูกต้องดีงาม พร้อมทั้งกระตุ้นโยนิโสมนสิการในตัวของเขา^{๔๖} ทั้งนี้ผลปฏิบัติที่เกิดขึ้นจะทำให้บุคคลเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาตามหลักภาวนา ๔ ประกอบด้วย ๑) กายภาวนา พัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ศิลภาวนา พัฒนาศีล คือ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ๓) จิตภาวนา พัฒนาจิต ๔) ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา

เมื่อกล่าวถึงคนที่พัฒนาแล้ว จะเรียกว่า ภาวิต ๔ ได้แก่ ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว ภาวิตจิต มีจิตใจที่พัฒนาแล้ว ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว เมื่อคนประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ก็จะมีเครื่องกำกับควบคุมพฤติกรรมที่จะช่วยให้สังคมสงบเรียบร้อยพอกันได้ จากนั้นก็ก้าวต่อไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมให้ประณีตดีงามเกื้อกูลยิ่งขึ้น คือ ก้าวข้ามจากการกั้นขังพฤติกรรมเชิงลบ ขึ้นสู่การพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวก มีการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาด้วย ในระดับนี้เรียกว่า สังคมกัลยาณชน โดยมีเกณฑ์มาตรฐานความประพฤติโดยยึดหลักธรรมจรรยา ๑๐ หรือที่เรียกกันว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ถือได้ว่าเป็นมนุษยธรรมแท้ที่เต็มตามความหมาย หากทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมจรรยา ๑๐ ก็มั่นใจได้ว่าสังคมจะดีงามเป็นสุข อย่างไรก็ตามยังไม่หยุดเพียงเท่านั้น สำหรับสังคมใหญ่ ต้องพยายามให้เป็นสังคมของกัลยาณชน ผู้มีจริยธรรม หรือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ทำไม่ได้ อย่างน้อยต้องให้เป็นสังคมของมนุษยชน (ผู้มีศีล ๕) ในระดับสังคมใหญ่นั้น ให้มีชุมชนผู้พัฒนาตนอยู่ในระดับก้าวสู่ความเป็นอารยชน เพื่อเป็นหลักประกันหรือหนุนให้สังคมใหญ่ดำรงภาวะแห่งสังคมของธรรมิกชนหรือกัลยาณชนไว้และเพื่อให้มนุษยชาติมีโอกาสพัฒนาสูงขึ้นไปได้^{๔๗}

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สยามสามไตร สู่นาคตที่สโตส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ, (กรุงเทพฯ ๑ : พิมพ์สวดย , ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๒ - ๑๙๓

^{๔๗} คูรายละเอียดประกอบจาก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สยามสามไตร สู่นาคตที่สโตส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ, หน้า ๒๑๒.

๙. พระเจ้าอโศกมหาราช : ยอดนักจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

ในปรภณบมลิคัมภีร์มหวมังสะและคัมภีร์สมันตปาสาทิกาเล่ำว่ำ พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชาโอรสของพระเจ้าพินทุสาร แห่งราชวงค์โมริยะ (โมริย) พระมารดาพระนามว่ำคิริชรรมา เป็นเจ้าหญิงราชวงค์โมริยะองค์หนึ่ง แต่เดิมนั้นพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์และเซนเหมือนพระเจ้าจันทรคุปต์พระอัยยิกาเจ้า และพระเจ้าพินทุสารพระชนกนาถ ต่อมาได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เมื่อพระเจ้าอโศก นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ทรงบำเพ็ญตนเป็นอุบาสกที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนโดยการเลิกเสวยน้ำจันต์ เลิกเสวยเนื้อสัตว์ ชักชวนให้ประชาชนรับประทานผักผลไม้แทนเนื้อสัตว์ พระองค์ทรงผนวชอยู่ระยะหนึ่ง ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษา และปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ทรงมีความรอบรู้และแตกฉานในหลักธรรมอย่างมาก จนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการบริหารบ้านเมือง ทรงยุติการขยายอาณาเขตโดยวิธีใช้กำลังกองทัพทหาร แต่พระองค์ทรงประกาศความยิ่งใหญ่โดยเอากองทัพธรรมนำหน้า เรียกว่า “ธรรมวิชัย” คือชัยชนะโดยธรรม ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกตอนหนึ่งว่า “...ข้าได้เห็นคนจำนวนมากกว่าแสนถูกประหาร ชีวิตคนเหล่านี้ไม่ใช่ทหาร ข้ารู้สึกเสียใจในการกระทำครั้งนี้ ข้าเริ่มมุ่งหารธรรมะเริ่มฝึกไฟ้ในธรรม เพราะข้าประจักษ์แล้วว่าชัยชนะอันสูงสุดมีไฟ้เกิดจากแสนยานุภาพใดๆ แต่ต้องเป็นชัยชนะโดยธรรมซึ่งจะให้มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ข้าจึงขอประกาศว่ำบรรดาบุตรหลานของข้า จงทำแต่ธรรมวิชัย อย่าทำยุทธวิชัยเลย...”^{๔๘} พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปฏิบัติการปกครองบ้านเมืองโดยใช้หลักธรรมในการบริหาร นอกจากนี้ท่านยังถือเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยการทำหน้าที่นักจัดการความรู้ ทรงเสด็จประพาสเพื่อธรรม เทียนวมัสการปูชนียสถานในพระพุทธศาสนา และแนะนำสั่งสอนประชาชนให้รู้และปฏิบัติธรรม ทรงตั้งข้าหลวงแทนพระองค์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยให้ข้าหลวงเหล่านั้นมีความรู้ลึกใก้ชิดกับประชาชนประดุจบิดากับบุตรหลาน ให้สอดส่องดูแลทุกข์สุขของประชาชนดุจบิดาเอาใจใส่ต่อบุตร การกระทำทุกอย่างทรงเน้นให้เห็นเรื่องบุญและบาปทั้งในภพนี้และภพหน้า ทรงทำให้ประเทศต่างๆ ที่มีความประสงค์จะเข้ามาสัมพันธ์ไมตรีด้วยยอมตนเข้ามาเป็นขอบขันตลีมาเดียวกันกับพระองค์เพราะความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกตอนหนึ่งว่า

^{๔๘}เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย) ๒๕๓๙, หน้า ๘๗.

“...มา ณ ยุคปัจจุบันนี้โดยเหตุที่พระเจ้าอยู่หัวเป็นที่รักของทวยเทพได้ทรงปฏิบัติ
ธรรมแล้วประชาราษฎร์แทนที่จะได้ยินเสียงยุทธนาครี แต่กลับได้ยินเสียงธรรมนาครีแทน...ใน
กาลก่อน นิกรชนชาวชมพูทวีปไม่ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพ ครั้นมาบัดนี้ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพ
แล้ว เช่นนี้คือผลแห่งการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดของข้าโดยไม่ต้องสงสัย...”^{๔๙}

งานที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาก็คือพระองค์ทรงทำหน้าที่อุปถัมภ์การ
สังคายนาครั้งที่ ๓ โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน มีพระสังคีติกายาจารย์เข้าร่วม ๑,๐๐๐
รูป ทำที่โศกากราม เมืองปาฏลิบุตร ในครั้งนี้ ได้มีการส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ในส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชีย ๙ สาย และ ๑ ใน ๙ สายนั้น ก็คือ พระโสณะ และพระอุตตรเถระ
ได้เดินทางมายังสุวรรณภูมิ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็น จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน เมื่อราวประมาณปี พ.ศ.
๒๓๔-๓๐๔ ซึ่งเป็นปีที่ใกล้เคียงกันกับหลักฐานในที่อื่นๆ^{๕๐} ฉะนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชจึงสมควรที่
จะได้รับยกย่องว่าเป็นยอดของนักการจัดการความรู้อย่างยิ่ง

๑๑. บทสรุป

โลกในปัจจุบันตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคนที่มีความสามารถในการสร้างความรู้ คือ
ผู้กำลังร่ำรวย ความรู้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะยุคสังคมออนไลน์ เป็น
ยุคที่มีปริมาณข้อมูลมากเกินไปจนใครคนหนึ่งจะรู้ได้หมด เมื่อก้าวถึงพระพุทธศาสนาไม่มีคำว่า
ความรู้โดยตรง แต่ใช้คำว่า ปัญญา เป็นคำหลัก ซึ่งคำดังกล่าวมีขอบเขต และความหมายลึกซึ้ง หมายถึง
ถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในเรื่องที่พึงปรารถนาที่มัน
เป็นจริง เป็นความเห็นแจ้งที่เกิดจากการฟังดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพินิจพิจารณาจนเกิดความเชื่อหน่าย
ไม่หลงเหลือยึดมั่นในสิ่งนั้นเพราะเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ รูปแบบการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา
มีตัวอย่างเช่น การจัดการความรู้ตามรูปแบบการสังคายนา การจัดการความรู้ตามหลักพุทธธรรม
การจัดการความรู้ด้วยธรรมเนียมอุปัชฌายวัตร และสังฆวัตร การจัดการความรู้ตามหลัก
อภิธานียธรรม เป็นต้น

^{๔๙}พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย)
๒๕๔๘, หน้า ๑๕๕-๑๕๗.

^{๕๐}ดูรายละเอียดใน พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๕๗ - ๑๖๓.

สำหรับเป้าหมายในการจัดการความรู้นั้นมุ่งเป้าหมายทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า ตลอดจนเป็นพื้นฐานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน โดยมีปัจจัยสำคัญประกอบการเรียนรู้คือ หลักปรโตโมสะ (คำแนะนำบอกเล่าข่าวสารจากผู้อื่น) ที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร และหลักโยนิโสมนสิการ (การคิดแยกคาย คิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น) ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นจะทำให้บุคคลเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ตามหลักภาวนา ๔ ประกอบด้วย ๑) กายภาวนา พัฒนากาย คือ พัฒนาการความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) คีลภาวนา พัฒนาคีล คือ พัฒนาการสัมพันธ์ทางสังคม ๓) จิตภาวนา พัฒนาจิต ๔) ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา กระบวนการจัดการความรู้ตามหลักปัญญา ๓ คือ ๑) จินตมยปัญญา หรือ จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด ๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการสดับเล่าเรียน ๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ ส่วนบุคคลตัวอย่างในงานการจัดการความรู้ได้แก่ พระพุทธเจ้าในฐานะพระบิดาแห่งการจัดการความรู้ พระอานนท์เถระในฐานะผู้เลิศทางพหูสูต และภายหลังพุทธกาลก็ปรากฏชื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงมีคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อพุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง พระองค์ทรงทำหน้าที่อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และได้ส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชีย ๙ สาย เมื่อราวประมาณปี พ.ศ. ๒๗๔-๓๐๔ พระองค์จึงสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดของนักการจัดการความรู้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

บดินทร์ วิจารณ์. **การจัดการความรู้..สู่ปัญญาปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๗.

เบลล์ลันกา, เจมส์, บรรณธิการ, แปรนนต์, รอน, บรรณาธิการร่วม. **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์ แปล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ open worlds, ๒๕๕๔.

ปิยนาด ประยูร. **Systems Thinking วิธีคิดกระบวนการ**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตญาณโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____ . **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). **พัฒนาปัญญา**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ). **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.

_____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๙.

_____ . **สยามสามไตร สู่อุทิศที่สดใส ด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ**. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๕๒.

_____ . **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๔๙.

_____ . **พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส. **พระรัมมปัทมสูตรกถาแปลภาค ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ความรู้ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สัมภาษณ์ พระราชภาวนาวิกรม (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) , เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง, (๙ เมษายน ๒๕๕๕)

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๘.

(๒) บทความ :

เอี่ยมอร ชลวร. “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน, ๒๕๕๕)

(๓) วิทยานิพนธ์ :

พรพิมล ทรรษามิรมย์โชค. “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับหน่วยงานภาครัฐ” **วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๔) บทความ/สาระสังเขปออนไลน์

กลินฉันทร์ เขียวเจริญ, สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) “การส่งเสริมการจัดการความรู้”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=147>, (๒๓ พ.ค.๒๕๕๕).

๒. ภาษาอังกฤษ

Nonaka Ikujiro, Takeuchi Hiroataka. **The Knowledge - Creating Company : How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation**. New York. NY : Oxford University Press, 1995.